

**Frihammar, Mattias, Krohn Andersson,
Fredrik, Wendt, Maria & Åse, Cecilia, 2023.
*I kalla krigets spår. Hot, våld och beskydd
som kulturarv.* Halmstad: Makadam.**

Anmälan av Arita Holmberg

Boken *I kalla krigets spår* är fascinerande och viktig läsning i den tid av militarisering som vi just nu befinner oss i. Den är resultatet av ett forskningsprojekt om hur det kalla kriget har kulturarvifierats under decennierna som följde Sovjetunionens fall. Det är en kritisk granskning av en form av nutidshistoria som skildras, som de flesta av oss har stött på under sommarsemesterns utflykter – oavsett var i Sverige vi bor. Man kan säga att utgångspunkten för boken är den statliga utredning som under 2000-talet ledde till en plan för hur det militära kulturarvet skulle bevaras. Det empiriska materialet har således skapats eller "gjorts" ganska nyligt in på forskningens genomförande. Som fenomen är det militära kulturarvsskapandet och försvarsmuseerna intressant. Det framstår ibland som en form av överlevnadsstrategi och ett motstånd mot nedmonteringen av kalla krigets försvar. Samtidigt känns berättelsen om dåtiden som kommer fram i det empiriska materialet plågsamt aktuell. Bokens skarpa, initierade och nyanserade analyser visar mycket tydligt hur en dominerande berättelse om nationell identitet, säkerhet och beskydd byggs upp, bevaras, befästs och för in kalla krigets försvar i vårt minne och vår vardag. Parallellerna till uppbyggnaden av dagens försvar och berättelsen om nödvändigheten av detta är påtagliga, och boken lyckas med sin uppmaning till kritisk reflektion.

Bokens teoretiska ingångar uppges vara kritiska kulturarvsstudier och feministiska internationella relationer. Verket placerar sig lätt även i det bredare fältet kritiska säkerhetsstudier. Författarna har besökt en stor mängd kulturarvsplatser över hela landet. Det är både museer och kommersiella verksamheter. Fokus ligger på de aktiviteter, materialiteter och det menings-skapande som upplevs genom fältarbetet. Det handlar om att blottlägga att kulturarv är något som görs, "[...] en i grunden politisk produktion av kollektiva minnen." (s. 25). Det är ett spännande material, som författarna tar sig an på ett nytänkande sätt. Det är en lysande idé att bedriva forskning genom museibesök.

Boken är organiserad kring ett antal teman: kampen om görandet av kulturarvet, tiden i berättelsen om kalla kriget, leken som del av kulturarvsgörandet,

betydelsen av det "hemliga" samt territoriets betydelse i historien om kalla krigets försvar. Avslutningsvis lyfts kalla kriget som kulturarv som politisk och emotionell resurs. Valet av teman har både förväntade, konventionella anslag och oväntade, mer kritiska anslag. Särskilt kapitlet om leken och barnets roll är smart och utmanar bilden av det allvarsamma svenska försvaret. Vart och ett av kapitlen har ett teoretiskt och empiriskt djup. Blandningen av författarnas kompetens och perspektiv är väl integrerade i boken. Genomgående presenteras intressanta begrepp för att fånga analysen, såsom "tidskollaps", "hemlighetskaptal" och "det militäremotionella komplexet".

Blandningen av aktörer i processen och maktkampen dem emellan analyseras i kapitel två. Museifolket verkar i någon mån ha "tagit över" processen från Försvarsmakten. Det är intressant att läsa om styrningen av presentationen av kulturarvet, om vad som anses vara en "riktig" presentation. Författarna finner viss variation och en del kritiska perspektiv i de olika kulturarvsplatserna, men det verkar ändå som om den redan etablerade berättelsen om Sverige under det kalla kriget i huvudsak återskapas och förstärks genom kulturarvsskapandet. Museerna blir därmed arenor för militarism.

Kapitlet om tiden analyserar hur militär och samhällslig välfärdsprogression är ett välkänt tema som kopplas samman i berättelsen om Sverige under det kalla kriget. En annan dimension som framträder är ihopkopplingen mellan dåtid och nutid – där framtida osäkerhet står i fokus. De analyser som jag finner mest nytänkande är de som uppmärksammar parallellerna till urtid – då kommer territoriet och berget in som tydliga materiella element av betydelse för försvaret. Här förs ett spännande resonemang kring tidskollaps som reser frågor kring förändringens vara eller icke vara och vilka roller politiken respektive försvaret fyller i berättelsen.

Ett mycket intressant kapitel handlar om leken som del av kulturarvsgörandet och barnets roll i försvarskontexten. Detta tema står i kontrast till den allvarsamma, maskulina militariseringen, men är definitivt ett tydligt inslag i materialet. Författarna resonerar kring lekens och tillgängliggörandet av faran för barnet. Samtidigt framträder barnets roll i själva kulturarvsgörandet – att de hjälper till att hantera allvaret och det skrämmande. Här finns outnyttjade möjligheter att anknyta till forskningen om nymaterialism då det framkommer tydliga exempel på materialets agens. De militära fordonen förefaller avväpnas i leken, men vad händer med deras agens? Har den underminerats eller förstärkts? Detta kapitel reser också, liksom flera andra, frågor om vems minnesproduktion som förmedlas. Författarna talar om museileken som gränsupplösande. Barnen, kvinnorna och många invånare med utländsk bakgrund har inte varit en del av det kalla krigets försvar – det är inte deras minnen som förmedlas – men nu tillåts de ta del av dem. Men vilka kommer att producera

nya minnen kopplade till säkerhets- och försvarspolitik, vilka materialiteter kommer de att skapas runt? Vilka är de framtida materiella spåren?

Ett av bokens kapitel vänder och vrider på fascinationen för faran och det militära, det hemliga. Konstruktionen av "hemligt" fungerar som en attraktionskraft, vilket syns i görandet av kulturarvet. Bevarandet av hemligheter kräver en heterosexuell man, som hjälper till att legitimera och upprätthålla säkerhetspolitiken. Det handlar om inkludering och exkludering och frågan är högaktuell kopplad till säkerhetsklassningar och säkerhetsskydd i dagens arbetsliv. Övergripande finns en paradox i att det materiella först inte är tillgängligt (hemligt), sedan blir det tillgängligt och görs till "kulturarv" vilket antyder att det delas av "vi-et" och i vissa fall görs det återigen hemligt och exklusivt. Frågan är om dagens militariseringsprocess klarar att upprätthålla sin legitimitet medelst denna exkludering givet hur samhällets normer förändrats? Lyckas staten övertyga om hotet och ska man lita på löftet om beskydd? Här passar det att lyfta fram ett citat från kapitlet om territoriet:

Vi-et föds ur territoriet, berget, eller landskapet, snarare än ur samhällsgemenskapen eller hemmafrontens reproduktionssfär. En tolkning är att när kulturarvsuttrycken får vi-et att framträda på detta sätt, så impliceras ett statiskt nationellt vi som i princip inte kan handla på något annat sätt än i enlighet med det territoriella landskapet: som sprunget ur det svenska landskapet begåvas vi-et med specifika svenska egenskaper av att skydda just detta landskap. Här visar sig en tanketrop där de transcendentala egenskaper som utmärker det nationella kollektivet endast kan innehas av dem som fötts av, eller kanske snarare ur, territoriet. (s. 199)

Analysen ovan är deprimerande. I globaliseringens tidevarv har gränserna suddats ut, men onekligen finns starka krafter som arbetar för att flytta fokus till det nationella och till territoriet.

Genusperspektivet diskuteras genomgående i boken. Det maskulina dominans är påtagligt i det empiriska materialet. Kvinnorna är knappt representerade i kulturarvet och vi vet att de inte har samma erfarenheter som männen av dessa platser. Samtidigt finner författarna, till sin egen förvåning, att dynamiken kring konstruktionen av könen inte är beroende av varandra på det sätt som man förväntat. Ett exempel är att kvinnor och barn inte framställs som det som primärt ska skyddas – det är snarare territoriet och det svenska berget och landskapet som ska försvaras. Detta är förvisso inte förvånande givet Försvarsmaktens instrumentellt formulerade mål i den framtida försvarsbyråkratiska diskursen. Kanske är militariseringens maskulinitet så självklar att den inte ens behöver kvinnan som "den andra" för sin existens. Vad som händer i en framtid när värnplikten är könsneutral och den militära organisationen som

konsekvens av detta successivt förändras, det återstår att se. Intressant i sammanhanget är (som noteras i kapitlet om hemligheter) att fienden i de flesta fall är uttalande och ansiktslös. Inte heller här tycks en tydlig "andre" behövas. Det är en paradox som kanske kan sammankopplas med den svenska neutraliteten och behovet av det uttalande i konstruktionen av det svenska försvaret.

**Eklund, Lisa & Isenberg, Bo (red.), 2022.
*Sociologins klassiker. Upptäckter och
återupptäckter. Lund: Studentlitteratur.***

Anmälan av Thomas Kaiserfeld

Antologier om klassiska sociologer går det väl tretton på dussinet. Och många trodde nog att det var den sista svenska samlingen biografiska texter i genren när *Sociologins teoretiker* publicerades för snart tio år sedan (Gottzén & Lögdlund 2014). Under decennier har nämligen den här typen av sammanställningar blivit allt mer svårsålda eftersom det finns mängder av fritt tillgängligt biografiskt material om varje individ som har minsta chans att kvalificera sig under benämningar som sociologins teoretiker eller klassiker. Antologier av det här slaget borde helt enkelt ha blivit obsoleta för många år sedan.

Ändå är *Sociologins klassiker* ett fräscht nytillskott. Det finns flera skäl till det. Urvalet av biografier är ett. Bakgrunden till antologin var ett upprop, eller snarare en allmän efterlysning efter författare villiga att bidra med kortare texter med det uttalade syftet att ge de gamla klassikerna nytt sällskap med mindre uppmärksammade kolleger, läs kvinnliga klassiker. Existensberättigandet här var alltså ambitionen att bredda klassikerkategori till att också inkludera främst kvinnor, men även andra (exempelvis Du Bois) med erfarenheter bortom de som sociologins klassiska klassiker har representerat. Det har med andra ord handlat om en slags intellektuell svenskbaserad *crowdsourcing* för att bredda sociologins kanon.

Som ett resultat är samtliga författare sverigebaserade eller har stark anknytning till Sverige. Dessutom har nära hälften av dem, likt redaktörerna, sin intellektuella hemvist vid Lunds universitet. Det har inte inverkat på